

ALMANYA'DA BİR YAŞAM SÜRECİ OLARAK GÖÇMENLİK VE UYUM SORUNU

Mustafa ACAR*

ÖZ

Almanya'da göç, göçmenlik ve uyum kavramlarının politik ve sosyolojik olarak incelenmesinde Türklerin önemli bir yeri vardır. Amerika kökenli klasik uyum teorilerinin vurguladığı ırk kavramı, Almanya'da geliştirilen teorilerde etnik ve kültürel farklılık gibi kavramlara dönüşmüştür. 'Misafir işçi' ve 'yabancı' gibi vurgular da yerini 'göçmen kökenli vatandaş' tanımına bırakmıştır. Almanya'da göç ve uyum konuları genellikle Esser'in asimilasyon ve Heitmeyer'in desentegrasyon teorileri çerçevesinde tartışılmaktadır. Kendilerine özgü hipotezleri olan bu teorilerin sınırlılığına ve araştırma metotlarının teknik anlamda yanlışlığına, uyum konusunda kapsayıcı bir toplumsal politika geliştiremeyen siyasetin yetersizliği de katkıda bulunmaktadır. Uyum teorileri ve siyasetin bu eksiklikleri sonucunda Türkler Almanya'da uyumsuzluk örneği olarak gösterilmektedir. Böylece göç, göçmenlik ve uyum gibi konularda belirsizlik ve çözümsüzlük devam etmektedir. Bu çalışma, ortaya çıkan uyum teorilerinin, siyasetin ve baskın toplumun Almanya Türk Toplumu'na bakışını ve devam eden çözümsüzlüğün nedenlerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Uyum, Göç, Göçmen, Uyum teorileri, Almanya Türk Toplumu

MIGRATION AS A LIFE PROCESS AND INTEGRATION PROBLEM IN GERMANY

ABSTRACT

Turkish society has a prominent place in Germany in terms of migration, political, sociological examination of both concepts of immigration and integration since this community has a numerical superiority among others. American rooted classical integration theory which emphasize the concept of the race turned into concept such as ethnic and cultural differences in the theories developed in Germany. The emphasizes such as „guest worker“ and „foreigner“ turned into terms such as „citizen of immigrant origin“. The topics of immigration and integration are generally discussed within the context of Esser's theories of the assimilation and disintegration. The politics that cannot develop comprehensive solutions concerning the integration negatively contributes to those theories that have hypothesis particular to themselves and the technically false research methods. As a result of integration theories and the lack of proper politics, the Turkish community in Germany is presented as a sample of disintegration. Thus, the uncertainty and deadlock in the topics of migration, immigration and integration still continue. This study aims to evidence the reasons of the emerging theories of integration, politics and the dominant society's views on Turkish community in Germany and the related ongoing deadlock.

Key Words: Integration, migration, migrant, integration theories, Turkish society in Germany

* Dr., Türkiye-AB-Almanya Araştırma Merkezi / Hamburg

1. Giriş

Göç ve Göçmen kavramları genelde Avrupa’da, özelde ise Almanya’da başlı başına bir araştırma alanı olmuş ve bu konulardaki gelişmeleri belli bir standarda oturtabilmek amacı ile değişik kurumlar ve bakanlıklar zaman içinde oluşturulmuştur. Aynı şekilde, bu kavramlarla yakından ilişkili olan uyum (entegrasyon) kavramı da, ülkelerin kendine özgü durumları göz önünde bulundurularak çözülmeye çalışılan bir sorun olarak var olmuş ve var olmaya devam etmektedir. Almanya’da göç ve göçmen kavramlarına bakış açısı yıllar içerisinde değişmiş ve “iç göç, zorunlu göç, transit göç gibi değişik göç biçimleri arasında” (Bade ve Oltmer, 2004: 5) bugün sadece mülteci ve iş göçü siyasetin ve sosyal bilimlerin başlıca konularından biri olmuştur.

Almanya’nın resmi göç tanımına göre, “eğer bir kişi yaşam yerini değiştiriyorsa göç ve eğer bu değişim devlet sınırlarının dışında oluyorsa uluslararası göç söz konusudur” (BAMF¹, 2001: 12). Bu sürecin aktörleri de doğal olarak göçmen olarak nitelendirilmektedirler. Sosyal bilimsel anlamda “sürekli bir yer değişimi olarak tanımlanan göç aynı zamanda sosyal ve kültürel değişimi de içermektedir ve bu tanımlama sosyolojik olarak yer ve zaman boyutu, içinde bulunulan siyasi yapının dışına çıkış, sosyal yapı ve değerler sistemi ile yakından ilgilidir” (Reinprecht ve Weiss, 2001: 13). Federal İstatistik Dairesine göre bugün Almanya’da “sadece yabancı bir ülke pasaportu taşıyan kişiler değil, aynı zamanda o insanların burada doğan çocukları, Alman vatandaşlığına geçenler ve Alman olarak doğan fakat anne veya babasından biri yabancı kökenli olanlar ‘Göçmen kökenli’ (Migrationshintergrund) olarak tanımlanmaktadır” (Statistisches Bundesamt, 2005: 6). Dışişleri Bakanlığı’nın verilerine göre, 2012 yılı itibarıyla “Almanya’da üç milyon Türk kökenli vatandaş yaşamaktadır ve bunun yarısından biraz fazlası Alman vatandaşlığına sahiptir” (Auswärtiges Amt, 2013). Son yıllarda Türkiye’den Almanya’ya göç edenlerin sayısında bir azalma olsa da, Türkler bugün hala en büyük göçmen grubunu oluşturmaktadırlar. Siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda Türkler Almanya’da, özellikle son yıllarda, sahip oldukları nüfusa oranla yeterli olmasa da büyük gelişmeler kaydetmişlerdir. Türk işveren sayısı 50 yıldan bu yana “80.000 kişiyi bulmuş, çalışanlarının sayısı ise 420.000 kişiye ulaşmış” (BTEU², 2013) ve kendi ekonomilerini yaratmışlardır. Almanya’nın sosyal yaşamında da yerleşik düzene geçen Türkler neredeyse her alanda örgütlenmişler, basın yayından eğitime kadar kendi altyapılarını oluşturmuşlardır. Türkler artık eskisi gibi sadece Türk medyasını değil, “hem Türk hem de Alman medyasını yakından takip etmektedir” (Sauer, 2010: 182). Siyasal alanda, özellikle 2013 seçimlerinde, Türk kökenli adaylar büyük bir başarı göstermişlerdir. Alman Parlamentosu’nda Türk kökenli milletvekili sayısı bir önceki seçimlere göre iki kat artarak 11 kişiye ulaşmıştır. Hıristiyan Demokrat Parti’den Türk kökenli bir milletvekilinin seçilişi, Hamburg milletvekili Aydan Özoğuz’un Alman Sosyal Demokrat Partisi’nde hem Genel Başkan Yardımcılığı’na hem de kurulan koalisyon hükümetinde uyumdan sorumlu Devlet Bakanlığı’na getirilişi Almanya’da ilkler arasına girmiştir.

Bütün bu gelişmelere karşın sosyal, siyasal ve kültürel olarak Alman toplumuna

1 BAMF: Federal Göç ve Mülteciler Dairesi (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge)

2 BTEU: Avrupalı İş Adamları Birliği (Bund türkisch- euroäischer Unternehmer)

uyum(suzluk) söz konusu olduğunda neden hep Almanya Türk Toplumu kötü örnek olarak gösterilmektedir? Alman toplumu ve siyasetinde yerleşmiş olan ve bundan sonraki dönemlerde de devam edecek gibi görünen klişelerin ve önyargıların sosyobilimsel temellerden yola çıkılarak objektif olmayan çıkarımlardan ve genellemelerden arındırılması, daha nesnel ve tarafsız yorumların yapılabilmesi mümkün müdür? Bu çalışma, geliştirilen uyum teorileri ve kullandıkları sosyobilimsel metotların ve Alman siyasetinin göç, göçmen ve uyum konularındaki adımlarının, Almanya Türk Toplumu özelinde, nasıl bir çerçeve çizdiğini ve Almanya Türk Toplumu'nun bu çerçeve içerisinde gösterdiği reflekslerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

2. Uyum Teorileri ve Sınırları

Sosyolojik araştırma göçü “sosyal değişim kavramının ana bölümlerinden biri olarak inceler, çünkü göç sosyal, ekonomik ve kültürel yapıyı ve gelişme sürecini etkiler” (Reinprecht ve Weiss, 2001: 13). Sosyal değişim süreci üzerine geliştirilen teoriler göç ile hem makro (ekonomik ve sosyal eşitsizlik gibi) alanda hem de mikro alanda (bireysel göç kararı gibi) ilgilidir. Makro alan daha çok baskın toplumdaki değişimi, gruplaşmaları, gruplar arası ilişkileri ve reaksiyonları araştırırken, söz konusu olan daha çok göç kabul eden ülkenin bütün toplumsal yapısıdır. Mikro alan ise göçmen kökenli bireylerin göç kararlarından başlayarak baskın toplumdaki değişim süreci ile ilgilidir. Bugün şu açıkça söylenebilir ki, uyum araştırmalarına konu olan göçmenlerin baskın toplumla olan ilişkilerinde ağırlıklı araştırma noktası, daha çok göçmenlerin bu konudaki ‘görevleri’ ile ilişkilidir. Onların ve gelecek nesillerinin sosyalizasyonlarını, aile yapılarını, iş, eğitim ve konut alanlarında ki durumlarını ve değişimlerini hep bu görev üzerinden tanımlama ve analiz etme eğilimi vardır.

Uyum konusunda geliştirilen teoriler ve karşı teorilerin temellerine yerleşmiş bulunan ırk, etnisite, siyah, paralel toplum, yabancı, misafir işçi gibi kavramlar genellikle göçmenler üzerine yapılan araştırmalarda o insanların sosyal yapılarını tanımlamak veya belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Bugün bu kavramların yerini alan “kültürel ya da etnik kimlikler her ne kadar bir ırkın diğeri üzerine olan biyolojik üstünlüğünü değil, etnik kimlikler arasındaki kültürel farklılığı ifade etmek amacıyla taşısın bile, ırkçılığın bazı özelliklerini almaya eğilimlidirler. Etnisite ve kültür kavramları kuşattığı şeyden kaçılmayacak bir kader olarak görülmektedir,, (Callinicos, 1993: 32). Bu durum, 1900’lü yıllardan 1930’lara kadar baskın bir sosyolojik terim olan ırkçılığın 1950’li yıllardan sonra, ikinci dünya savaşının etkileriyle kullanılamaz hale gelmesi sonucu ırkçılığın yeniden kullanıma sürülen değişik bir biçimini gösterir. Klasik uyum teorilerinde (Park 1930, 1937, 1950; Warner ve Srole 1945; Gordon 1964; Glazer ve Moynihan 1963) ırk ya da etnisite kavramları göçmenlerin baskın topluma uyumu konusunda sabit kategoriler olarak göze çarpmaktadır ve bireyin uyumdan vazgeçmesinin temel nedeni değiştiremediği ırkı olarak görülmektedir. Buna karşın göçmenlerin sosyo-ekonomik durumu ve cinsiyeti gibi diğer sosyal kategoriler dikkate alınmamaktadır ve uyum, göçmenlerin yerine getirmek zorunda oldukları bir görev ya da borç olarak nitelendirilmektedir. “İyi niyetle bile olsa yapılan bir yerli-yabancı, ben-öteki ayrımı ve bu ayrıma vurgu yapan yaklaşımlar hep sorunludur”, çünkü bu “yerli-yabancı ayrımı” toplumdaki sosyalizasyon sürecinde “asimilasyonu ya da dışlamayı” (Yalçın Hekmann, 1995: 83-85) beraberinde

getirir. Bu bakımdan bu teoriler dar anlamıyla asimilasyonu savunmaktadırlar ve Amerika Birleşik Devletleri kökenli oldukları için, daha çok Amerikan Rüyası’nı gerçekleştirme siyasetinin sosyabilimsel arka planını tamamlamaya yönelik olduklarını iddia etmek abartı sayılmayacaktır. Klasik uyum teorilerinin bugün için geçerliliği ve Avrupa’da uygulanabilirliği sürekli bir tartışma konusu olsa da, özellikle “siyasal uyum konusunda Avrupa ülkelerinde ki geçerliliği devam etmektedir” (Acar, 2010: 9).

Almanya’daki teorik uyum tartışmaları genel olarak Hartmut Esser ve Wilhelm Heitmeyer’in görüşleri ve tezleri etrafında şekillenmektedir. Uyum araştırmalarının klasiği sayılan ve Göç Sosyolojisinin Yönleri olarak çevrilebilecek „Aspekte der Wanderungssoziologie“ kitabında Esser (1980: 240-241), “fonksiyonel olarak farklılaşmış toplumlarda uyumun en iyi şekilde bireysel eylem teorisi ile açıklanabileceğini” iddia etmektedir. Buna göre bireyler kendi durumlarını analiz ederler, bir davranış tarzında karar kılarlar ve bu değişik kararlar toplumsal bir sonuca göre bir araya gelir. Bu üç adımlık süreç, yani durum mantığı, seçim mantığı ve birleşme mantığı, Anthony Downs’un Rasyonel-Oy-Teorisinden alınmıştır.³ Esser’e (2001: 2-32) göre “uyum, parçaların sistemli bir bütün içindeki birliğidir ve bunun karşı durumu segmentasyondur, yani ilişkisiz yan yana bulunma durumudur. Segmentasyon her zaman eşit düzeyde olmaz ve daha çok etnik kesimler biçiminde farklılaşır ve bu da etnik gruplar arasında eşitsizliğe yol açar. Değişik kültürlerin ve toplumların birden fazla entegrasyonu imkansızdır ve sosyal uyum sadece asimilasyon ile mümkündür.” Sonuç olarak Esser’e göre ya etnik katmanlaşma ya da asimilasyon söz konusu ve ampirik araştırmalarına dayanarak asimilasyonda karar kılar.

Wilhelm Heitmeyer bu sorunları görmezden gelmez fakat kültürel bozukluk yada eksiklik yaklaşımını ileri sürer. Buna göre, “özellikle ikinci kuşak göçmenler ailelerinin, kendi etnik toplumlarının ve baskın toplumun beklentilerinin baskısı altındadırlar. Buna karşılık birbiriyle çelişen bu üç baskı unsurunun isteklerini yerine getirmek için çok az yardım görürler. Sosyo-ekonomik koşulların bozulmasına paralel olarak bu göçmenlerin hareket alanı da daralmıştır. Buna ek olarak baskın toplum, uyum çalışmalarına ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı içeren şiddet ile tepki gösterebilmektedir” (Heitmeyer vd. 1997: 26). Bu durum göçmenlerin kendi amaçlarını gerçekleştirmelerini imkansız kıldığı gibi onların oryantasyonunu da etkilemektedir. Kendini özdeşleştirdiği “etnik grubuna, ailesine ve geleneksel değerlerine yönelime” ek olarak “eğitim eksikliği, statü kaybı, ayrımcılığa uğraması ve baskın toplumdaki dışlanmanın sonucu olarak kolektif özdeşleşmeden kaçınması”, bu insanlara “basit bir oryantasyon örneği ve kendine güven hissi sunan köktenci ideolojilere yönelim isteğini ortaya çıkarmaktadır” Heitmeyer, özellikle „göçmen gençlerin bikültürel⁴ olarak yetişmesini“ reddeder ve „Türk gençlerini, sandalyeler arasına oturmuş, ne Türkiye’den ne de Almanya’dan bir kimlik teklifi almayan grup olarak ifade eder ve bu kültürel tartışmaları her iki kültür için de iyi bulmaz” (Heitmeyer vd. 1997: 146-183).

3 Downs’a (1968) göre bireyler rasyoneldirler ve birbirleri ile yarışan partileri analiz ederler, kendi çıkarlarına en iyi hizmet edecek olan partide karar verirler ve onu seçerler.

4 Bikültürel, Wießmeier (1999: 5) tarafından “iki kültürün etkisinde kalan birinin geliştirdiği kimlik olarak” tanımlanıyor.

Bu bakış açılarına ve yükselen ırkçılığa karşı, Almanya’da kabul görmese de tartışılan, çok kültürlü toplum tezi içerik olarak değişik biçimlerde tanımlanmıştır ve genel anlamıyla, “bir göçmen toplumunda birlikte yaşamayı” (Brack, 1999: 71) savunur. Daha ayrıntılı bir tanımlamaya göre, çok kültürlü toplum “farklı ırklardan, kökenlerden, dillerden ve dinlerden gelen insanların haksızlığa uğramadan ama aynı zamanda yüceltilmeden birlikte yaşamasıdır” (Micksch, 1994: 183). Bu bağlamda çok kültürlü toplum yaklaşımı, ulusal devlet anlayışı içine sıkışmış bakış açılarına karşı yeni bir perspektif sunmak istemiş ve “kültürel farklılık kavramını ulus-devletin asimilasyonundan kurtarmaya” (Papastergiadis, 2000: 203) soyunmuştur. Heiner Geissler’in (1998: 48) tanımı ise daha çok Almanya’ya özgüdür: “Çok kültürlü toplum, diğer ülkelerden ve kültürlerden insanların birlikte yaşamaya, birbirlerinin özelliklerine saygı göstermeye, Almanlaşma ve asimile olma isteği olmadan hazırlık demektir” Bu çok kültürlü topluma hazırlık aşamasında Geissler’in talebi, uluslararası insan haklarının genel kurallarına uymak, Federal Almanya Cumhuriyeti’nin değerlerine saygılı olmak ve Almanca’yı öğrenmektir. Buna karşılık Radke (1994: 30) “Almanya’da etnik azınlık kavramından bahsedilemeyeceğini, bir etnik azınlık hareketliliğinin olmadığını ve çok kültürlü toplum anlayışının sosyal çatışmaları etnik alana çekeceğini” ileri sürer. Papastergiadis’e (2000: 205) göre ise çok kültürlü toplum politikasının başarısı “küreselleşmeye, melezleşmeye ve deteryalizme dayanmasına” bağlıdır. Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde popüler olan çok kültürlü toplum tezi, Yeşillerin büyük uğraşlarına rağmen Almanya’da kendine güçlü bir zemin bulamamıştır. Çok kültürlülüğün Almanya’da başarılı olamayacağı görüşü, “paralel toplum, gettolaşma, okullardaki göçmen gençlerin suç oranının yüksekliği, zorla evlendirme ve namus cinayetleri üzerine felaket derecesinde yazılan yazılar, resimler ve yapılan haberlerle basın tarafından da desteklendi. Sosyologlar, nüfus bilimciler ve şehir planlamacılar büyük şehirlerdeki uyumsuzluk sürecinden, etnik olarak kuşatılmış bölgelerden ve ayrımcılık üzerine yeniden derlenmiş bilgilerden bahsettiler” (Hess ve Moser, 2009: 12). Bütün bu uğraşlar, çok kültürlü toplum tezine bir karşı duruş ortaya çıkardı.

Geliştirilen bu teoriler ve kullandıkları bilimsel yöntemlerle elde ettikleri ayrıntılı veriler, bu verilere dayanak olan göçmenler ve özellikle Türkler için çok anlamlı olan gelişmeleri ve adımları fazla önemsemeden kısaca belirttikten sonra, aslında daha çok bu insanların baskın toplum içerisinde nasıl olmaları gerektiğini bilimsel kalıplar içerisinde sıralamaktan ve sunmaktan ileri gitmiyorlar. Bu da uyum teorilerinin ve araştırmalarının sınırlarının darlığını gösteriyor. Her teori kendine özgü bir çıkış noktasına, sorunsala ve hipoteze sahiptir ve bu onları değişik yönlerden sınırlar. Kendi içinde tutarlı olana teoriler günlük hayatın gerçeklerini açıklamada çoğu zaman yetersiz kalırlar, çünkü yapılan sosyal bilimsel araştırmalar ortaya atılan hipotezi ispat etmeye uğraşırlar ve bu ispat için de en uygun bölgeleri araştırma sahası olarak seçerler. Bu en azından Almanya’daki araştırmalar için böyledir. Teorilerin sorunu ortaya koyma, araştırma ve açıklamada sınırlarının olmasının diğer bir nedeni, Almanya dahil birçok Avrupa ülkesinin birer göç ülkesine dönüşmelerine ve bunun resmi söylemde kabul edilmesine rağmen göç, yabancı ve uyum konularının hala partiler tarafından oy kazanma uğruna politikleştirilmesi ve bu partilerin söylemlerinde direnmeleridir. Bu durum, sorunun çözümünde en etkili yöntem olabilecek bilimsel araştırmaları ve sonuçlarını da etkilemektedir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunun kararının tamamen siyasi

iradaya verili olmasından dolayı göçün demografik, ekonomik ve sosyal yönlerinin değerlendirilmesi, uygun uyum politikalarının geliştirilebilmesi, desteklenmesi ve önlem alınması, hiçbir zaman istenilen noktaya ulaşmamış, bu alanda yapılan bütün bilimsel araştırmalar da daha çok siyasi iradeyi ya da karşı pozisyonu haklı çıkarmaya yönelik olmuştur. Bu anlamda “bilimin verebileceği cevaplar sık sık ya kısmi cevaplar olmuş ya da açık, düzenli ve bilimsel verilere uygun olmamıştır. Sadece bir disiplin ve kuruma indirgenmiş göç ve uyum araştırmaları yoktur, tersine, göç ve uyum süreci ile ilişkili olan farklı görüşlere, teorilere ve araştırma metodlarına sahip birçok disiplin, üniversite veya üniversite dışı kurum vardır. Şurası bir gerçek ki, göç ve uyum araştırmalarında genel ve disiplinler üstü bir kavramlaştırma, açıklama, teori geliştirme ve bunu ampirik olarak ispatlama eksikliği vardır” (Fassmann ve Dahlvik, 2011: 7). Bu bağlamda yukarıda bahsedilen uyum teorileri ve araştırma metodları, zaten kendi içlerinde çekirdek bir söyleye bağlı olduklarından dolayı, bu söylevi ispat etmeye uğraşmaktan ileriye gidemiyorlar.

Bugüne kadar yapılan bütün bu araştırmaların vardığı genel sonuca göre, sosyal yapıya uyumun ana alanlarını oluşturan eğitim ve ekonomide fırsat eşitliği bugüne kadar hala gerçekleştirilememiştir ve göçmenler bu alanda baskın topluma oranla hala daha az şansa sahiptirler. Diğer bir alan olan kültürel ve dilsel uyum konusunda da durum bundan farklı değildir. Baskın toplumun değer ve normlarının kabulü, aile ve aile içi rol yapısı, medya ve teknik kullanımı, boş zaman değerlendirme biçimi ve tüketim alışkanlığı sürekli ölçülen faktörlerdir ve çıkan sonuçların analizleri, araştırmaya konu olan insanların arka planlarını çoğu zaman görmezden gelir.

3. Göçmenlik ve Uyum Süreci Sorunsalı

Göç sürecinde, göç koşullarının bütün etkilerini üzerlerinde taşıyan ve derinden hisseden göçmenlerin yansıttıklarının, dile getirdikleri düşüncelerin, hayallerin ve gerçekleştirdikleri eylemlerin nesnel karşılığı nedir? Sorun, burada sadece Almanya’daki Türk Toplumunun genel hareketliliği içinde (toplumun ve bu topluma ait bireylerin hem birbirleriyle hem de baskın toplumla olan siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerinde) ele alınmıştır ve çözümleme, kuramsal kavramsallaştırmalar düzeyinde, göç toplumunun hem kendi toplum modeline hem bilincine içkin ve verili olduğu yolundaki inancı (ampirik saptamaların sürekliliği bağlamında) yerleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda gündelik yaşamın her bir kategorik parçalanmışlığını pekiştirmiştir de. Almanya’da Türk Toplumunun tarihsel süreçte yansıttıklarını bütün türevleriyle görebiliyorsak, diyebiliriz ki, yukarıdaki sorunun cevabı da aynada yansıyan bu göçmen/topluma koşulludur. Bu aynı zamanda sentezdir ve bu sentez de doğrudan doğruya Toplum-Birey-Göç ilişkili önermelerle koşulludur. Bu bağlamda toplum ve toplumbilimsel çözümleme ya da cevap şudur: Almanya Türk Toplumunu ve bireyleri baskın toplumun özgül koşullarında ne yapabileceklerse onu yapmışlardır ve nereye varabileceklerse oraya varmışlardır. Göçmenliğin ortaya çıkardığı yaşamın nesnel karşılığı Türk Toplumunu için budur.

Yapılmış ve ulaşılmış olanın bugüne – göç sonrası zamanla – ilintisi her ne kadar reddedilemez olsa da, burada temel belirleyici unsur, göç-öncesi ve göç-esnasında Toplum-Birey yaşamının bütünsel uygarlık düzeyi (sosyolojik, politik,

ekonomik, kültürel, eğitimsel, teknolojik ve psikolojik) ve bu düzeyi belirleyen siyasallaşmış, hukuksallaşmış ve dinselmiş örfi kısıtlamaların somut gerçekliğidir.⁵

“Her büyük tarihsel dönem bir geçiş dönemidir, bunalımların, yeniden yıkımların ve yeniden doğuşun çelişik birliğidir; çelişik olmasına karşın yine de birleşik bir süreç boyunca daima yeni bir toplumsal düzen ve yeni bir tip insan doğar.” (Lukacs, 1977: 19). Lukacs’ın siyasal ve yazınsal düzlemdeki bu saptaması göç sosyolojisi ve psikolojisinin de güzel bir özetidir. “Alt” kategorisinin her alanına (alt gelir grubu, alt eğitim grubu, alt tabaka vb.) giren bireylerin – çoğunlukla kırsal kesimlerden – kendi küçük çevresel döngüsünden çıkıp Almanya’ya gelmeleri ve kültürel davranış kalıplarına yabancı olduğu baskın toplumun içinde yaşamaya çalışmaları, bu insanların öznel hayatlarında büyük bir tarihsel geçiş dönemidir. Özlem-Gurbet-Yabancılık üçlüsüyle tanımlanabilecek “Acı Vatan” kavramı, yıkımlarını ve bunalımlarını sosyo-psikolojik düzlemde dile getirirken, İş-Para-Araba-Ev sahibi olmak ekonomik düzlemde onların yeniden doğuşunu temsil eder. Bu bunalım dönemlerinde ki yıkım ve yeniden doğuş bir defalık değil, tersine yaşam boyunca devam eden bir süreçtir, çünkü sadece maddi değildir. Bu bireylerin oluşturduğu bugünkü Almaya Türk Toplumunu – kendi deyimleriyle – ne Türk ne Alman’dır; içinde yaşadığı ülkenin kültürel değerlerini ve bu değerlerin de değişim sürecini yakalayamadıklarından dolayı sürekli bir “mağdur yabancı” duygusu ile yaşarken, geldikleri ülkenin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişim ve dönüşüm sürecini kaçırdıkları için de orada da yabancıdırlar. Bu anlamda onlar yeni bir bireysel kimlik (Göçmen) ve yeni bir toplumsal tanımlama (Yabancı) edinmişlerdir.

Edinilen bu yeni toplumsal tanımlamanın içinde yaşayan göçmenlerin ve baskın toplumun etnosantrik⁶ tutumlarının ve etnik-kültürel değerlerinin düzeyi, iki

5 Örneğin, bundan dolayıdır ki bugün geçmişe özgü gibi görünen sorunlar (töre cinayetleri, hukuk üstü toplumsal ve örfi kurallar, kadın hakları vb.) 50 yıl sonra bile Almaya Türk Toplumunda yaşanabilmektedir.

6 Etnosantirizm genellikle, bir kişinin diğerlerini, kendi etnik grubunu veya kültürünü merkeze alarak değerlendirmesi olarak tanımlanabilir. Bu değerlendirme kültürlerarası çatışmanın kaynağını oluşturur ve diğerlerini olumsuzlar. Etnosantirizm bura siyasi bir milliyetçilik olarak değil, tamamen kültürel boyutta ele alınmıştır. Bu konu da çeşitli diller de şu kaynaklara bakılabilir: Nuri Bilgin 2003: Psikoloji Sözlüğü. Kavramlar, Yaklaşımlar, Bağlam Yayınları; Adorno, Th. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson D. J. and Stanford, R. N. 1950: The authoritarian personality, New York: Harper; Dieter Fuchs, Jürgen Gerhards und Edeltraud Roller: Wir und die Anderen. Ethnozentrismus in den zwölf Ländernder Europäischen Gemeinschaft, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 1993, Nr. 45, S. 238–253; Epstein, Norbert 2001: Herrschaftsdenken und Selbstkritik in der Dominanzkultur: Perspektiven interkultureller Pädagogik, Frankfurt a. M.: Verlag für Interkulturelle Kommunikation; Le Vine, R.A. and Campbell, D.T. 1972: Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior, New York: John Wiley and Sons; Preiswerk, Roy and Perrot, Dominique 1975: Ethnocentrisme et histoire: l’Afrique, l’Amérique indienne et l’Asie dans les manuels occidentaux, Paris: Ed. Anthropos; Schleicher, K. and Kozma, T. (Eds.) 1992: Ethnocentrism in Education, Frankfurt a.M.: Peter Lang; Svejda-Hirsch, Lenka, 2002: Ethnozentrismus, Modul des Nachdiplomstudiums Interkulturelle Kommunikation, eLearning-Online-Version, Universität Luzern, Unit T 6.2, 22 Seiten,

toplum arasındaki sorunlarında düzeyini belirlemektedir ki bu, göç alan bütün ülkelerde geçerli bir çıkarımadır. Bireylerin ve toplumların etnosentrik tutumları ve değerlendirmeleri sadece etnik kökenli değildir, “Biz-Bilinci” ni güçlendiren gelenekler, dil, din, yaşam biçimi ve değer yargıları ile de yakından ilgilidir. “Biz-Bilinci” aynı zamanda diğerlerine olan sınırı da içerir ve Almanya Türk Toplumu’na atfedilen mekansal gettolaşma ve kültürel paralel toplum sorunları, her iki toplumun da içerdiği bu sınıra koşulludurlar. Bu sınırı açıklayabilmek ve yorumlayabilmek için kökenini, göçün başlangıç dönemlerine kadar götürmek gerekir, çünkü “Bize karşı Yabancılar“ ve “Bize karşı Almanlar“ yada “Kültürümüze karşı Baskın Kültür” ve “Alman Kültürüne karşı Yabancı Kültür” çatışması yeni bir realite değil, uzun bir süreçte birbirini besleyerek gelişmiş bir olgudur. Özellikle 2000’li yıllardan başlayarak üzerinde çok tartışılan karşı argümanlar – kültürler arası diyalog ve çok kültürlü toplum – kendine bir ölçüde taraftar bulsa da, henüz içinde bulunulan sınırı parçalayacak ve kalıcı bir “Karışım” yaratacak düzeyde değildir.

Baskın Toplum ve onun içinde yaşadığı siyasal zeminin yukarıda değinilen sınırı aşma ve bir kültürel karışım yaratma eksikliklerine bakıldığında ortaya çıkan bulguları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Politikanın belirleyici unsurları olan partilerin ve onların oluşturdukları koalisyon hükümetlerinin, aralarında din, dil, ırk, kültür ve sosyo-ekonomik farklılıklar bulunan insanların çok kültürlü ama birbirleriyle uyumlu bir barışıklık içinde yaşayabilecekleri bir toplumsal politika yaratma konusundaki yönlendiricilik ve belirleyicilik eksikliği. Buna neden olan faktör, “partilerin yürütme erkine sahip olabilmeleri için ihtiyaç duydukları oyların geldiği toplumsal katmanlar ve onların istekleridir, çünkü partiler sonuçta toplumsal ve sosyal çatışmaların bir tarafı olarak ve onların çıkarlarını savunmak için içinde buldukları siyasal düzende yerlerini alırlar; varlıklarını sürdürebilmek için de bu çatışmayı sürekli aktif halde tutmak zorundadırlar” (Roth ve Wüst, 1998: 110, Arzheimer ve Falter, 2003: 570). Süreç içerisinde partilerin toplumsal politikalarına bakıldığında (Pappi ve Shikano, 2004; Volkens, 2004: 94-109; Vogel ve Wüst, 2003: 265-286; Klingemann ve Volkens, 2001: 507-527; Volkens, 1996; Klingemann, 1989: 99-115) örneğin Alman Hristiyan Demokrat Partileri Almanya’nın bir göç ülkesi ve toplumun da çok kültürlü olduğu gerçeklerini reddetmekte, parti ve seçim programlarında bu olgulara ve yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, radikal sağla mücadele gibi konulara yer vermemektedirler. Sosyal Demokrat Parti dışında bütün bunları kabul eden Yeşiller, Sol Parti ve Liberaller gibi küçük partilerin de koalisyonların büyük ortağı olma ve toplumsal politika üretme şansları bulunmuyor. “Geleneksel olarak sol partilerin göçmenlerin sorunlarına karşı daha açık, duyarlı ve toleranslı oldukları” (Wüst, 2005: 142-143), parti programlarında birleştirici söylemlere yer verdikleri genel kabul gören bir saptama olmakla beraber, onların da sınırlarını kendi toplumlarının ve temsil ettikleri sosyal katmanların talepleri belirlemektedir. Bundan dolayı kültürler arası iletişim, toplumsal hoşgörü ve barış içinde birliktelik politik

bir söylem olarak kalmakta ve baskın toplumun birlikte yaşamayı engelleyen yönleri siyasi irade tarafından dönüştürülememektedir ki, zaten bunun istendiği ve gerçekleştirilebilirliği de şüphelidir. Siyasal iradenin belirlenmesinde rol alamayanların, bu iradenin belirlediklerine uyumunu beklemek tutarsızlıktır. Çok kültürlü toplum modelinin Almanya’da yeterli destek bulamamasının ve hatta kötülenmesinin de altında yatan sebeplerden biri de budur.

- Sosyal entegrasyon ya da sosyal katılım konusunda kaydedilen gelişmeler, siyasi katılım alanındaki kısıtlamalarla kısırlaştırılmaktadır. Konvansiyonel olmayan siyasi katılım araçlarının (Protesto ve Boykot gibi) “kurumsal bir çerçevesi yoktur ve bütün toplumsal ya da sosyal gruplar bu araçlarla kendilerini ifade edebilirler”; buna karşılık “konvansiyonel ya da kurumsal siyasi katılım hakkı (genel ve yerel seçimler, halkoylaması) Almanya’da kısıtlanmıştır” (Woyke, 1990: 101) ve sadece Alman vatandaşı olanların kullanabileceği bir hak olarak dizayn edilmiştir ki bu, Almanya’nın özgürlükçü demokrasi söylemlerine zıt bir gerçeklik olarak ortada dururken, aynı zamanda yönetsel erkin meşruiyetini de şüpheli ve sorgulanır yapmaktadır, çünkü “meşruiyetin temel şartı demokratik siyasi katılımıdır” (Kornelius ve Roth, 2004: 7). Kısıtlamış seçme ve seçilme hakkı “aynı zamanda siyasi mobilizasyon alanlarını daraltmakta” (Diehl, 2002: 215) ve sadece uyumun değil, temel haklar konusunun da ana boyutu olan fırsat eşitliği ilkesini zedelemektedir. Almanya’da yaşayan yabancılar için tek kurumsal katılım aracı olan Yabancılar ya da Entegrasyon Danışma Kurulları’nın siyasi yaşamda belirleyici ve yönlendirici hiçbir etkisi yoktur ve zaten katılımı oldukça düşüktür. Bu kurullar göçmenlere demokratik katılım dersi veren stratejik bir oyun alanı olarak görülebilir ve daha fazlası da değildir. Almanya Türk Toplumu’nun sosyal ve kültürel entegrasyonu politik entegrasyonuna koşulludur ve bu gerçekleşmeden entegrasyon sürecinde eksiklikler hep olacaktır. Siyasal ve yönetsel erkin oluşumuna aktif ya da pasif katılma şansına sahip olmayan toplumsal bir grubun, toplumun genel düzeyine her alanda uyum sağlamasını beklemek ve istemek gerçekçi ve yapıcı bir yaklaşım değildir ve bu büyük eksiklik, uyumsuzluk sorununu tek taraflı olarak Almanya Türk Toplumu’ndan kaynaklanan bir sorun gibi gösteren siyasi ve bilimsel yaklaşımların tutarsızlığını da deşifre etmektedir. Karşısındakilerin özelliklerini dikkate almadan kendi uyum anlayışlarına uydurmaya çalıştıkları bu insanların bu uyuma uymama hakları mevcuttur.
- Entegrasyon ölçüm çalışmaları da diyebileceğimiz bilimsel araştırma ve çalışmaların teknik anlamda yanlışlığı ve yetersizliği, Almanya Türk Toplumu üzerine süregelen olumsuz saptamaların yerleşmesinde ve siyasi iradenin bu saptamalar üzerinden bakış açısı ve politika belirleme eğiliminde önemli bir etkidir. Bugüne kadar ki çalışmaların bir çoğunda, Almanya’da yaşayan yabancı kökenli toplumlar kategorik olarak ayrı bir analiz süzgecinden geçirilmeden, kültürel arka planlarına bakılmadan, hepsi de aynı araştırmaların sorusu ve hipotezlerin verisi olmuşlardır. Buna karşın uyumsuzluk konusundaki kavramsallaştırmalar ve çıkarımlar hep Türkler üzerinden yapılmaktadır. Entegrasyon araştırmalarında, eğer

Türkler, İtalyanlar, Portekizlileri, İspanyollar, Araplar ve diğer etnik unsurlar aynı soruların farklı cevapları olarak sunulursa, sonuç hep, “yapılan araştırmalara göre Türkler Alman Toplumuna uyumda zorluk çekmektedirler” olacaktır. Avrupa kültürünün bir parçası olan ve aynı dini geleneklerden gelen toplumların bireyleri ile, kültürel ve demokratik gelişimi göçten dolayı yarım kalmış, çok farklı bir din ve gelenekten gelen bir toplumun bireylerini aynı teknede yoğurmak, araştırmaların bilimsel teknik kurallar uygunluğu bakımından belki bir sorun doğurmaz ama niteliksel olarak kültürel, dini ve sosyal arka plan niceliksel sonuçları her zaman geçersiz kılabilir. Doğaldır ki bu insanlar, hem yabancılık duygusu gereği hem de sosyal yapısı göçmenlik süreci tarafından belirlendiği için baskın topluma paralel etnik bir toplum yaratacaktır ve bu, göçün başlangıcında zaten bir devlet politikasıydı.

- Bütün bu çıkarsamalar, 2013 yılında altıncısı düzenlenen Uyum Zirveleri’nde doğrulanmaktadır, çünkü Almanya Türk Toplumuna bu zirvelerden çıkan sonuçların ciddiyetinden ve uygulanabilirliğinden şüphe duymaktadır ve bu şüphe yeni oluşmuş bir durum değildir, tersine yılların tecrübesiyle sabitlenmiş bir şüphedir. 50 yıl sonra “yeni bir hoş geldin kültüründen” (Böhmer, 2012: 7-9) bahsetmek, uyum sürecinde başa döndüğünün bir tespitidir. Ayrıca Ulusal Eylem Planı çerçevesinde sıralanan başlıklar – okul öncesi teşvik, eğitim, öğrenim, meslek içi eğitim, iş gücü piyasası ve iş hayatı, kamu hizmetinde göçmenler, sağlık, bakım, yerinde uyum, dil ve uyum kursları, vatandaşlık angajmanı, medya ve kültür – bu konuların 50 yıldır çözülmediğinin ve bu çözümsüzlüğün de yukarıda bahsedilen yanlış değerlendirme ve bakış açılarından kaynaklandığının bir ispatıdır. Alman Hükümeti’nin zirvede yaratmaya çalıştığı ”her şey çok güzel olacak“ havası da bu yüzden sembolik siyasi hamleler olarak görülmektedir; bu var olan koşulların devam edeceğini ve zirveyi planlayanların kafasında birlikte bir gelecek perspektifininin olmadığını gösterir. Uyum konusunda ciddi olmayan tarafın, uyuma davet edilen taraftan ciddi olmasını istemek ve beklemekte ciddiyetsizliktir.

4. Sonuç

Almanya gündeminde uzun yıllardan bu yana oldukça geniş yer tutan göç, göçmen, uyum ve uyumsuzluk gibi konular daha çok uzun seneler tartışılacak, araştırılacak, yeni teoriler geliştirilecek ve bunlar birbirleriyle çatışacak gibi görünüyor. Ancak Almanya’nın bir göç ülkesine dönüşmesine neden olan göçmenlerin sadece Türklerden oluşmamasına ve hatta gerek Avrupa kültürüne ait göçmen gruplarının gerekse Afrika ve Asya ve Balkan kökenli göçmenlerin toplamının Türklerden daha fazla olmasına rağmen uyum sorununun Almanya Türk Toplumuna ile özdeşleşmiş olması hem sosyal bilimsel hem de siyasi yönden sorun teşkil etmektedir, çünkü bu çalışmaların olumsuz taraflarının büyük kısmı Türklerle ilgilidir ve bu da Türklerin Avrupa literatüründe hak etmediği bir yere konmasına neden olmaktadır. Elbette her toplumda olduğu gibi Almanya Türk Toplumuna’nda da olumsuz bir çok örnek vardır ve bunların ortadan kaldırılabilmesi veya en aza indirgenebilmesi için Türk kökenli organizasyonlar, dernekler, kurumlar, kuruluşlar ve Türkiye yoğun uğraş vermektedir.

Göç sosyolojisinin göçmene ve onların baskın toplumdaki hareketliliğine ve durumlarına bakış açısı, uyum konularında geliştirilen teorileri ve kullandıkları metotları da etkilemektedir. Klasik göç ve uyum teorilerinin dar kalıplı ve etnik ayrıma dayalı görüşleri her ne kadar anlamını yitirmiş gibi görünse de, bu alanda yeni teorilerin çıkış kaynağı olmaya devam etmektedir, çünkü klasik teorilerin kullandıkları ırk ve etnisite gibi ayrımcı kavramlar yeni geliştirilen teorilerde kültürel farklılık kavramına evrilmiştir ve bu kavramda sonuç itibarı ile ırksal köken ile ilgilidir veya en azından yapılan araştırmalarda etnik kökene dayanan kültürel farklılıklar olarak algılanmaktadır. Almanya'daki Türk Toplumu üzerine medyanın çizdiği paralel toplum, aile içi şiddet, okullardaki göçmen çocuklarının suça eğilimi gibi olumsuz resimler Heitmeyer'in uyum araştırmalarının içeriğine uygundur. Bu olumsuzlukların üzeriene bir de baskın toplumdan dışlanma veya ayrımcılığa uğrama eklenince, özellikle ikinci nesil Türkler kendilerini daha çabuk marjinal gruplarla özdeşletirebilmektedirler. Ayrıca dışlanma, bu gençlerin dini ve milliyetçi yönlerini daha çok ön plana çıkarmalarına neden olmaktadır ve bu durum uyum sürecini olumsuz etkilediği gibi uyumsuzluk sürecini uç boyutlara da taşıyabilmektedir. Buna karşılık, uyum teorisini Esser'in yabancıları etnik olarak homojen bir toplumda birleştirme süreci olarak tanımladığı uyum, asimilasyondan başka bir şey değildir. Almanya'ya özgü bu her iki teoride de, bir süreç olarak uyumun arka planında, baskın toplumun değerli bir üyesi olarak tanınmak için göçmenlere atfedilen eksikliklerin yine göçmenler tarafından aşılması gerektiği anlayışı hakimdir ve görüldüğü gibi bu teorilerde yabancı, etnik ve milliyetçilik gibi klasik teorilere özgü kavramları içermektedirler. Kısaca bu teoriler, 'Göçmen Kökenli' kavramının tamamen ortadan kalktığı bir toplumu 'tam uyumlu' bir toplum olarak görmektedirler ve bunun için de bütün yük ve sorumlulukları göçmenlere yükleme eğilimindedirler. Gelecek için heyecan yaratan bir toplum modeli olan çok kültürlülük Almanya'da yankı ve zemin bulamamıştır. Irk kavramının hala güçlü olduğu Almanya'da göçmenlere sosyal ve ekonomik yapı içerisinde etnik bir perspektiften bakılmıştır ve Radtke'nin (1994: 36) dediği gibi "göçmenler politik haklara sahip olmadığı sürece ve fırsat eşitliği için politikalar üretmedikçe çok kültürlülük folklorik bir anlam taşımaktan öte gitmez."

Almanya Türk Toplumunun dini, kültürel ve sosyal arka planın, uyumsuzluğa neden olmasının belirtilmesi dışında, önemsenmemesi bu insanları sosyo-psikolojik bir travmanın içine çekmektedir. Kendi kültürel, geleneksel ve dini yapılarını Almanya'da kurumsallaştırmaya çalışırken karşılaştıkları toplumsal ve siyasal engellemeler, onlardaki gurbet kavramını pekiştirip Türkiye'ye olan bağlılığı arttırırken, Almanya'ya ve Alman Toplumu'na olan güveni ve birlikte yaşama duygusunu törpülemektedir. Paralel toplumun sadece coğrafi olarak değil, sosyal olarak da ortaya çıkmasının en güçlü nedenlerinden biri budur. Misafir işçi statüsünde Avrupa kültürü dışında bir kültürden gelen Türklere 50 yıllık bir süre içerisinde verilen statüler 'Yabancı' ve 'Göçmen Kökenli Vatandaşlar' dır. Her iki kavram da başlı başına bir ayrımcılık içermektedir. Bu durum Alman vatandaşlığına geçenler için de ayındır, çünkü vatandaşlık onların yaşadığı sosyal problemlerde bir değişime neden olmuyor. Sadece Türkler için uygulanan Almanya'ya gelmeden önceki zorunlu Almanca dersleri ve "bir kişinin iki efendisi olmaz anlayışını temel alan çifte vatandaşlık" (Grindel, 2005: 183) sorunu da uyum sürecine negatif yansımalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlara ek olarak, seçme hakları bulunmadığından dolayı siyasi karar mekanizmasına katılma şansı

olmayan Türklerin siyasi uyumundan söz edilemez. “Siyasi uyum olmadan da sosyal uyum yoktur” (Ceyhun, 2003: 152). Seçme hakkının kısıtlanması ve sadece Alman vatandaşlığına geçenlere tanınan bir hak olması, siyasi ayrımcılığın güçlü işaretlerinden biridir, çünkü burada ki vurgu ‘Alman’ olmaktır. Bu durumda Türklerin Türkiye’deki politikaya buradaki politikadan daha fazla ilgi göstermeleri, Türkiye’ye ve Almanya’daki Türk organizasyonlarına kendilerini temsil etme açısından daha fazla güven duymaları ve Alman vatandaşı olanların siyasi kararlarında Türkiye’nin etkisi şartıdır.

Türk ve Alman Toplum’ları arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve geleneksel farklılıkların giderilebilmesi için, ortak yaşama bilincinin geliştirilebilmesi, siyasetin ve bilimin de buna hizmet etmesi zorunludur. Asimilasyon anlamına gelen tek taraflı uyumdan değil, her iki toplum tarafından da istenilen, önyargısız ve karşılıklı saygıya ve güvene dayanan çift taraflı bir uyumun söz konusu edilmesi gereklidir. Her iki toplumun da kültürel zenginleşmesine neden olacak böyle bir uyum ortaklığı da ancak siyasi karar mekanizmasının ve onu oluşturan partilerin, sosyal bilimsel çalışmaların ve araştırmaların önyargısız, samimi ve olumlu olmalarına ve bu temelde gerçekleştirecekleri sağlıklı projelere bağlıdır.

Kaynakça

Acar, Mustafa. (2010), *Das Wahlverhalten der türkischstämmigen Wahlberechtigten in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Untersuchung zur Erklärung des politischen Verhaltens von Deutsch-Türken bei den Bundestagswahlen 2002 und 2005*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg.

Arzheimer, Kai, Falter, Jürgen W. (2003), “Wahlen und Wahlforschung”, *Politikwissenschaft. Eingrundschrift*, (Editör) Herfried Münkler, Rowohlt, bei Hamburg, s. 553-586.

AUSWÄRTIGES AMT. (2013), „Beziehungen zu Deutschland“, http://www.auswaertigesamt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Tuerkei/Bilateral_node.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2014).

Bade, Klaus J., Oltmer, Jochen. (2004), *Normalfall Migration*, Bonifatius Druck Buch Verlag, Paderborn.

Böhmer, Maria. (2012), „Einleitung von Staatsministerin Prof. Dr. Maria Böhmer“, *Nationaler Aktionsplan Integration. Zusammenhalt stärken-Teilhabe verwirklichen* s. 7-9, http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/IB/2012-01-31-nap-gesamt-barrierefrei.pdf?__blob=publicationFile&v=5, (Erişim Tarihi: 07.02.2014)ç Brack, Ulrich. (1999), “Multikulturelle Gesellschaft. Entwicklung, Probleme und Perspektiven”, *Zeitschrift für Migration und Soziale Arbeit*, Ausgabe: 3-4/1999, Frankfurt am Main, S.70-77.

BTEU. (2013), „Türkische Unternehmer“, <http://www.bteu.de/>, (Erişim Tarihi: 05.02.2014).

BUNDESAMT FÜR MIGRATION UND FLÜCHTLINGE. (2011), *Migrationsbericht. Zentrale Ergebnisse*, Bonifatius GmbH, Druck – Buch – Verlag, Paderborn.

- Callinicos, A. (1993), *Race and Class*, Bookmarks, London.
- Ceyhun, Ozan. (2003), „Integration muss politisieren und Politik kann integrieren, Wiener Heft Dergisi, S. 1-2003, s. 152-157.
- Diehl, Claudia. (2002), *Die Partizipation von Migranten. Zwischen Rückzug und Mobilisierung*, Leske+Budrich, Mannheim.
- Downs, Anthony. (1968), *Ökonomische Theorie der Demokratie*, J.C.B. MOHR, Tübingen.
- Esser, Hartmut. (1980), *Aspekte der Wanderungssoziologie. Assimilation und Integration von Wanderern, ethnischen Gruppen und Minderheiten*, Neuwied, Darmstadt.
- Esser, Hartmut. (2001), *Integration und ethnische Schichtung*, Arbeitspapier - Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, Nr. 40, www.mzes.uni-mannheim.de, (Erşim Tarihi: 6.2.2014).
- Fassmann, Heinz, Dahlvik, Julia. (2011), „Vorwort“, *Migrations- und Integrationsforschung- multidisziplinäre Forschung*, (Editörler) Heinz Fassmann, Julia Dahlvik V&R Unipress, Göttingen.
- Geißler, Heiner. (1998), “Multikulturelle Gesellschaft-Integration-Assimilation?“, Der Spiegel Nr. 14/1998, S. 48.
- Glazer, Nathan ve Moynihan, Daniel Patrick. (1963), *Beyond the Melting Pot. The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*, Cambridge.
- Gordon, Milton. (1964) *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*, New York.
- Grindel, Reinhard. (2005), „Integration ohne Doppelpass“, *Doppelte Staatsbürgerschaft – Ein gesellschaftlicher Diskurs über Mehrstaatigkeit*, (Editörler) M. Yvonne, Christoph Mengelkamp, Reinholt S. Jäger, Verlag empirische Pädagogik, Landau, s. 183-192.
- Heitmeyer, Wilhelm, Mueller, Joachim, Schröder, Helmut. (1997), *Verlockender Fundamentalismus. Tuerkische Jugendliche in Deutschland*, Suhrkamp, Frankfurt.
- Hess, Sabine, Moser, Johannes. (2009), “Jenseits der Integration. Kulturwissenschaftliche Betrachtungen einer Debatte”, *No integration?! Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Integrationsdebatte in Europa*, (Editörler) Sabine Hess, Jana Binder, Johannes Moser, transcript Verlag, Bielefeld, s. 11-27.
- Klingemann, Hans-Dieter, Volkens, Andrea. (2001), “Struktur und Entwicklung von Wahlprogrammen in der Bundesrepublik Deutschland 1949-1998”, *Parteiendemokratie in Deutschland, Bundeszentrale für politische Bildung*, (Editörler): Oscar W. Gabriel, Oskar Niedermayer, Richard Stöss, Schriftenreihe Band 372, 2., erweiterte und überarbeitete Auflage, Westdeutscher Verlag, Bonn, s. 507-527.
- Klingemann, Hans-Dieter. (1989), “Die programmatischen Profile der politischen Parteien in den politischen Parteien in der Bundesrepublik Deutschland. Eine quantitative Inhaltsanalyse der Wahlprogramme von SPD, FDP und CDU von 1949

bis 1987", *Konfliktpotentiale und Konsensstrategien. Beiträge zur politischen Soziologie der Bundesrepublik*, (Editörler) Dietrich Herzog, Bernhard Wessels, Westdeutscher Verlag, Opladen, s. 99-115.

Kornelius, Bernhard, Roth, Dieter. (2004), *Politische Partizipation in Deutschland. Ergebnisse einer repräsentativen Umfrage*, Verlag Bertelsmann Stiftung, Bonn.

Lukacs, George. (1977), *Avrupa Gerçekliği*, Payel Yayınları, İstanbul.

Micksch, Jürgen. (1994), „Interkulturelle Politik statt Abgrenzung gegen Fremde“, *Psychologie und multikulturelle Gesellschaft, Problemanalyse und Problemlösungen*, (Editör) Thomas Alexander, Verlag für angewandte Psychologie, Göttingen, S. 182-191.

Papastergiadis, Nikos. (2000), *The Turbulence of Migration*, Polity Press, Cambridge.

Pappi, Franz Urban/Shikano, Susumu. (2004), *Ideologische Signale in den Wahlprogrammen der deutschen Bundestagsparteien 1980 bis 2002*, Arbeitspapiere Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung; Nr. 76, MZES, Mannheim.

Park, Robert Ezra. (1930), "Assimilation, Social", *Encyclopedia of the Social Sciences*, (Editörler) Edwin Seligman, Alvin Johnson, New York, 281-283.

Park, Robert Ezra. (1937), "Introduction", *Interracial Marriage in Hawaii. A Study of the Mutually Conditioned Processes of Acculturation and Amalgamation*, (Editör) R.C. Adams, New York, vii-xiv

Park, Robert Ezra. (1950), *Race and Culture*, Glencoe, Ill.

Radtke, Frank-Olaf. (1994) "The Formation of Ethnic Minorities and the transformation of social into ethnic conflicts in a so-called multi-cultural society: The case of Germany", *Ethnic mobilisation in a multicultural Europe*, (Editörler) John Rex, Beatrice Drury, Aldershot, Avebury, s. 30-38.

Reinprecht, Christoph, Weiss, Hilde. (2001) „Migration und Integration: Soziologische Perspektiven und Erklärungsansätze“, *Migrations- und Integrationsforschung- multidisziplinäre Forschung*, (Editörler) Heinz Fassmann, Julia Dahlvik V&R Unipress, Göttingen.

Roth, Dieter, Wüst, Andreas M. (1998), „Parteien und Wähler. Erklärungsmodelle des Wahlverhaltens“, *Ungewissheiten der Macht. Parteien, Wähler, Wahlentscheidung*, (Editör) Heinrich Oberreuter, Olzog Verlag, München, s. 102-133.

Sauer, Martina. (2010), *Teilhabe und Orientierungen türkeistämmiger Migratinnen und Migranten in Nordrhein-Westfalen*, Ergebnisse der zehnten Mehrthemenbefragungen, Stiftung Zentrum für Türkeistudien, Essen.

STATISTISCHES BUNDESAMT. (2005), *Migration in Deutschland. Bevölkerung mit Migrationshintergrund*, Fachserie 1, Reihe 2.2 Mikrozensus, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden.

Vogel, Dita, Wüst, Andreas M. (2003), "Paradigmenwechsel ohne Instrumentenwechsel? Kontinuität und Wandel im Politikfeld Migration", *Sozial-*

und Wirtschaftspolitik unter Rot-Grün, (Editörler) Antonia Gohr, Martin Seeleib-Kaiser, Westdeutscher Verlag, Wiesbaden, s. 265-286.

Volkens, Andrea. (2000), “Programmatische Strategien der Parteien im Bundestagswahlkampf 1998”, *Die PDS im Parteiensystem*, (Editörler) Michael Brie, Rudolf Woderich, Dietz Verlag, Berlin, s. 94-109.

Volkens, Andrea. (1996), “Parteiprogramme und Polarisierung”, *Intermediäre Strukturen in Ostdeutschland*, (Editör) Oskar Niedermayer, Leske+Budrich, Opladen, s. 215-216.

Warner, W. Lloyd ve Srole, Leo. (1945), *Social Systems of American Ethnic Groups*, New Haven.

Wießmeier, Brigitte. (1999), *Binational ist doch viel mehr als deutsch. Studien über Kinder aus bikulturellen Familien*, Lit Verlag, Münster.

Woyke, Wichard. (1990), “Wahlen”, *Politikwissenschaft II. Innenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, (Editörler) Irene Gerlach, Robert Rüdiger, LIT Verlag, Münster, Hamburg, s. 101-102.

Wüst, Andreas M. (2005), “Einstellungen von Parlamentskandidaten gegenüber Einwandererminoritäten in Deutschland und den Niederlanden”, *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, Jg. 36, Heft 1, s. 142-152.

Yalçın Hekmann, Lale. (1995), “Sosyal Bilim Kategorilerine Eleştirel Bir Bakış Ulus, Millet, Azınlık, Etnik Grup ve Kültür Kavramları Üzerine”, *Birikim Dergisi*, S. 71-72, İstanbul , s. 81-85.

düşbed